

**JAMIYATNING OG'RIQLI NUQTASI-OILAVIY
ZO'RAVONLIKNI BARTARAF ETISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK
YECHIMLARI**

Utegenova Sevara Zaynidinovna

*Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani MMTB tasarrufidagi 3-sonli umumiy
o'rta-ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

***Annotatsiya:** Oilaviy zo'ravonlik, ayollarga, bolalarga nisbatan zo'ravonlik bo'yicha bir qator qonunlar qabul qilinishiga qaramasdan zo'ravonlikning bir qator turlari hali-xanuz uchramoqda. Ko'pgina oilalar, odamlar oiladagi zo'ravonlikni oilaning muammosi sifatida tushunishadi.*

***Kalit so'zlar :** tazyiq, adolatsizlik, tajovuzkor, joniga qasd qilish hulqi, o'z – o'zini vayron qilish, ayibdorlik hissi, ruhiy bosim, korreksiya, profilaktika, hissiyot, ko'nikma, zo'rlik.*

KIRISH

Oilani kim boshqarishi kerakligi va jamoatchilikning munosabati, shubhasiz, xotinlarga nisbatan zo'ravonliklarning ko'payishiga yordam beradi. Uzoq vaqt davomida jamiyatda xotinlar erlariga bo'ysunishi va juda cheklangan huquqlarga ega bo'lishi kerak deb hisoblar edi. O'tgan asrlarda erlar o'z xotinlarining xatti - harakatlarini deyarli cheksiz nazorat qilishlari mumkin edi.

Hozirgi vaqtda ayollarga nisbatan zo'ravonlik asosiy ijtimoiy mexanizmlardan biri bo'lib, ular orqali ayollar erkaklarnikiga qaraganda bo'ysunuvchi pozitsiyani egallashga majbur. Ayollarga qaratilgan zo'ravonlik bo'ysunish va hokimiyat tuzilishini, jinslar orasidagi farqlarning chuqurligini aks ettiradi.

Atrofimizda kuzatiladigan tajovuzkorlik holatlarining aksariyati qoniqarsiz holatga bo'lgan hissiy reaksiyalardir. Bu yoki boshqa sabablarga ko'ra o'zlarini baxtsiz his qilayotgan odamlarda asabiylashish va tajovuzga moyillik paydo

bo'lishi mumkin. Berkovetsning ta'kidlashicha, er o'z xotiniga va bolalariga nisbatan zo'ravonlik ishlatgan va yoki xotini unga hujum qilgan ko'plab (lekin, albatta, hammasi emas) vaziyatlar er yoki xotinning salbiy his -tuyg'ularidan kelib chiqqan hissiy portlashdan boshlanishi mumkin. Biroq, zo'ravonlikka olib keladigan salbiy impuls ko'pincha vaqtni kechiktirish bilan paydo bo'ladi. Istisno faqat odamning jiddiy tajovuzkor niyatlari bo'lgan va uning kuch ishlatishga bo'lgan ichki cheklovlari zaif bo'lgan hollarda kuzatiladi.

Shunisi qiziqki, ayolning bo'ysunishi va zo'ravonlik o'rtasidagi munosabatlar darajasi uning erkakka bog'liqligi va zo'ravonlikning og'irligiga qarab o'zgaradi. Xotinning eriga psixologik qaramligi qanchalik baland bo'lsa, uning «mo'tadil» zo'ravonlik (zarbalar yoki yengil zarbalar) ob'ektiga aylanish ehtimoli shuncha yuqori bo'ladi. Boshqa tomondan, iqtisodiy qaramlik zo'ravonlikning yanada jiddiy namoyon bo'lishi bilan bog'liq.

Ba'zida erkak zo'ravonligi jismoniy kuch ishlatmasdan sodir bo'ladi. Er uyda o'z qoidalarini o'rnatadi, xotining huquqlarini keskin cheklaydi, asossiz da'volar qiladi. Bunday oilaviy diktatorda, birinchi navbatda, adolat tushunchasi buzilgan («Men hamma narsani qila olaman»), ikkinchidan, o'zini past baholaydi, uchinchidan, bularning barchasi - hokimiyatga intilishdir. Va u bu kuchni faqat qo'rquv tufayli psixologik zo'ravonlik usullari bilan oladi: u buni boshqa yo'l bilan qilolmasligi mumkin. Bundan tashqari, ko'pincha bunday er xotiniga hech kimga uning azob-uqubatlari va xo'rliklari haqida gapirishga ruxsat bermaydi: birinchidan, chunki uning nuqtai nazaridan, xotiniga nisbatan bunday munosabat mutlaqo adolatli, ikkinchidan, ongsiz ravishda boshqa kuch bo'lishi mumkinligidan qo'rqadi.

Erkaklarning fikricha, oilaga tushgan kelin barcha masalada eriga va uning oila a'zolariga buysunish kerak deb, ta'kidlashadi. Shuning uchun ko'pgina erkaklar zo'ravonlik o'tkazadi, ular zo'ravonlikni odatiy hol deb qabul qiladi. Ayollarning faol bo'lmaganligi natijasida hamma muammolar boshqa oila a'zolari, ya'ni eri va qaynonasi tomonidan hal qilinadi. Ko'pgina uydagi zo'ravonlik,

shunchaki uydagi janjal-oilaning ichki ishlari deb qabul qilinadi. O'zbek ayollari asosan uydagi zo'ravonlik to'g'risida huquqni himoya qiluvchi idoralarga juda kam murojaat qiladilar, ular atrofdagi salbiy fikrlari va gap so'zlaridan hadiksiraydilar. Ayollarga xos istak oilani, bolalar uchun oilani saqlab qolish muhimdir. Eridan ajragan ayol yana oila qurib yaxshi hayot kechirishga ko'zi etmaydi, bolasini etim qolishini xohlamaydi. Oilada qiz bolalar itoatli, so'zsiz bo'ysunuvchi, kattalarga hurmat ko'rsatish ruhida tarbiyalanadilar, o'g'il bolalarga esa alohida maqom beriladi, erkin o'sadilar va zaif jins vakillariga nisbatan ustunliklarini his qilib turadilar. Ayollar o'z huquqlari, uydagi zo'ravonliklar oldini olishning huquqiy mexanizmi to'g'risida yetarli axborotga ega emaslar.

Aslida, bu holda muammo ayollarga bo'ysunishda yotadi va uning echimi bu hodisaga qarshi kurashda. Buni ko'plab tadqiqot ma'lumotlari tasdiqlaydi, ularga ko'ra, zo'ravonlikka duchor bo'lgan ayollarning aksariyati o'z oilasida shunday ahamiyatsiz rol o'ynaganki, ular o'z oilalarida qaror qabul qilishga deyarli ta'sir ko'rsatmagan.

Jismoniy zo'ravonlikka ko'proq qishloq ayollari, ta'lim darajasi past bo'lgan ayollar, oliy ma'lumoti yo'q ayollar, kam daromadli ayollar duchor bo'ladilar. Bunday xavf yoshga qarab ham ortadi. Jismoniy zo'ravonlik - oiladagi zo'ravonlikning eng keng tarqalgan turi. Uning oqibatlari nafaqat jismoniy shikast, doimiy bosh og'rig'i, uyqusizlik, balki jabrlanuvchida «kaltaklangan ayol sindromi» ning shakllanishi kabilarni yuzaga keltiradi. Bunday holda, ayol o'zini zaif, ojiz, nazorat ostida, o'z hayoti uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olmaydi. Ko'pincha, jabrlanuvchi o'ziga nisbatan qilingan zo'ravonlik uchun o'zini aybdor his qiladi yoki ko'pchilik oilalarda mavjudligiga o'zini va boshqalarni ishontirib, bunday haqiqatni inkor etadi. Afsuski, bunday zo'ravonliklar har joyda uchrab turadi, ya'ni ta'lim muassasalarida, korxona hamda tashkilotlarda ham salbiy ta'sirini talaba qizlarga nisbatan yoki bo'lmasam xodima ayollarga nisbatan zoravonliklar o'tkazilib kelingan. Ko'pincha bunday zo'ravonlikdan ayollar azob chekadilar. Ayollar erkaklarga nisbatan zaifliklari va bir muncha yumshoqliklari

tufayli zo'ravon erkakning, tajovuzkorning zo'ravonligiga juda uzoq vaqt bardosh bera oladilar. Bunday vaziyatda nima qilish kerak? Zo'ravon erkakni qayta tarbiyalash mumkinmi? Ayollarni turli hujum va zo'ravonliklardan qanday himoya qilish mumkin? Oiladagi zo'ravonlik nafaqat oila ichida jismoniy kuch ishlatishdir. Zo'ravonlik psixologik, jinsiy va hatto iqtisodiy bo'lishi mumkin. Har bir holatni alohida ko'rib chiqaylik:

Ko'p hollarda zo'ravonlikka moyillik bolalikdan shakllanadi. Zolim - bu o'ziga xos nevrotik psixotip. Nevrotik-bu hissiy beqarorlik, chuqur ishonchsizlik, qo'rquv bilan tavsiflanadi, ular oxir-oqibat boshqalarga nisbatan barqaror salbiy holatga aylanadi. Bu psixotipning yana bir xarakterli xususiyati - odamlarni boshqarish istagidir. Nevrolog bu uchun o'z harakatlaridan maksimal darajada foydalanishga tayyor. Lekin nima uchun odam shunday bo'lib qoladi? Buning ham bir qancha sabablari bor:

Oilaviy zo'ravonlikka moyil odamni darhol tanib olib bo'lmaydi. Bunday odamlar ko'pincha o'zlarining salbiy xususiyatlarini faqat uyda ko'rsatadilar. Tashqi tomondan, ular beg'ubor ko'rinadi. Oilaviy zolim ko'pincha tashqi ko'rinishi va obro'sini diqqat bilan kuzatib boradi. Istisno faqat ruhiy kasalligi bo'lgan odamlar (shu jumladan alkogolizm qonida paydo bo'lganlar).

Zolimlikning o'ziga xos xususiyati - nazoratni bosqichma-bosqich oshirish. Avvaliga jabrlanuvchiga qilingan bosim yetarlicha yumshoq bo'ladi. Mojarodan keyin zolim har doim mehribon va muloyim bo'lib, har tomonlama tuzatishga harakat qiladi. Biroq, asta-sekin oilaviy zo'ravonlikka moyillik tobora oshib bormoqda. Qurbonlikka nisbatan salbiylik tobora ko'payib bormoqda, munosabatlarning keskin bosqichlari uzaymoqda va yarashish qisqa. Bunday xatti-harakatlarning maqsadi jabrlanuvchining o'ziga bo'lgan hurmatini past darajada pasaytirish, so'zsiz bo'ysunishga erishish, boshqacha qilib aytganda qo'rqitishdir. Xo'sh oilani saqlab qolsa bo'ladimi? Oiladagi zo'ravon erkak bilan til topishsa bo'ladimi?

Shuni aytish kerakki, uy zolimini, ya'ni zo'ravon erkakni qayta tarbiyalash

mumkin emas. Ammo, qulay munosabatlar o'rnatish imkoniyati mavjud. Buning uchun tajovuzkor o'z muammosidan xabardor bo'lishi va o'z ustida ishlashni xohlashi kerak. Afsuski, o'zingizni «qayta tarbiyalash» mumkin emas. Bu yerda sizga shaxsiy va oilaviy muammolarga ixtisoslashgan psixolog yordami kerak. Ayrim bilimi va saviyasi past erkaklar eskirgan urf-odatlarga amal qilib, o'z xotinlarini ishlashini, o'qishini davom ettirishini taqiqlaydi, bunday “aqlsiz xotinlarining aqli kirib qolish uchun” jismoniy zo'ravonlik hamda kuch ishlatadilar. Aytgancha, jabrlanuvchi bilan ishlash shart. Axir, oilaviy yoki oilaviy zo'ravonlik ko'pincha er -xotinning nevrotik bo'lgan oilalarida ro'y beradi. Oddiy odam uzoq vaqt zolim bilan bog'lana olmaydi.

Qoida tariqasida nevrotik oilalar juda kuchli oilalar hisoblanadi. Aloqalar yillar davomida, ba'zan esa butun umr davom etadi. Bo'layotgan narsalarning mantiqsiz va og'riqli bo'lishiga qaramay, er -xotinlar bir-birisiz yashay olmaydilar. Patologik jozibadorlik bu erda haqiqiy sevgi va ehtiros sifatida qabul qilinadi. Aslida, barcha azoblarga qaramay, qurbon va zolim bir-birini mukammal tushunishadi. Ular sherikning xatti-harakatlari va his-tuyg'ularini oldindan ko'ra olishadi, ular kutganidek munosabatda bo'lishadi. Bu oilada qandaydir birlik va barqarorlik muhitini yaratadi.

Ba'zi vaqtlarda erkaklarning qo'pol harakati chegaradan chiqib ketadi, ya'ni qonunga xilof darajaga yetadi. Bunday vaqtda erkak bilan kurashish, uning bunday harakatlarini yo'qotishga urinish befoyda. Bunday vaziyatda ayol tajovuzkorga qarshi tura olmasligini anglashi, ya'ni yordam so'rash vaqti kelganini bilishi kerak. Jabrlanuvchi ya'ni ayollar, huquqni muhofaza qilish organlariga ariza bilan murojaat qilishi yoki maxsus inqiroz markazlardan psixologik va huquqiy yordam olish mumkin.

Statistikaga ko'ra, oiladagi zo'ravonlik qurbonlarining hammasi ertami -kechmi zolim bilan munosabatlarni uzishga qaror qilishadi. Biroq, ko'pincha bunday urinishlar yaxshi tugamaydi. Gap shundaki, jabrlanuvchi ayollar har doim ham jismoniy, ham hissiy jihatdan turmush o'rtog'iga chuqur bog'liqdir (aynan

tajovuzkor buni xohlaydi). Shuning uchun, bir muncha vaqt o'tgach, u oilaga qaytadi. Odatda asosiy sabab - boshqa yashash joyining yo'qligi, shoshilib qochish (hujjatlarsiz va shaxsiy narsalarsiz), yangi hayot boshlashdan qo'rqish, tajovuzkor o'zini tuzatishiga umid qilishadi.

Lekin, bunday yo'l tutish noto'g'ri. Bu bizning madaniyatimizga to'g'ri kelmaydi. Qolaversa "Chiqqan qiz – chig'iriqdan nari" degan ota-bobolarimizdan qolgan ko'p ma'noga ega maqol bor. O'zbek ayollari unga amal qiladilar. Lekin yuqoridagi chegaradan chiqish holatlarida oilalar ajrashadilar. Buni birdaniga amalga oshirib bo'lmaydi. Zolimga u bilan bo'lishni xohlayotganini bildirish havfli. Lekin birga yashash ham ko'p hollarda yomon yakun topadi. Ayollarga nisbatan zo'ravonliklarning eng ko'p uchraydigan shakllariga ularni birga yashashga, fohishalik qilishiga majburlash, nomusiga tegish, spirtli ichimlik, giyohvandlik moddalar iste'mol qildirish, muntazam hurlash va ruhiy ta'sir ko'rsatish, bu er - xotinlardan birining, hatto undan ham yomoni, bolalarning o'ldirilishi yoki nogironligi bilan tugaydi.

Shuni ta'kidlash joizki, oiladagi zo'ravonlik har bir bola, kattalar bir -birini hurmat qiladigan, qadrlaydigan va sevadigan baxtli oilada tarbiyalanganidagina tugatiladi.

Jismoniy zo'ravonlik jinsiy zo'ravonlik bilan chambarchas bog'liq va jinsiy zo'ravonlik qanchalik og'ir bo'lsa, bu aloqa shunchalik mustahkam bo'ladi.

Jinsiy zo'ravonlik - o'zaro rozilgisiz, xohishga qarshi, jismoniy kuch ishlatib, tahdid qilish, qo'rqitish, majburiy jinsiy aloqada bo'lish, kaltaklagandan so'ng, jinsiy aloqa qilish, kamsitish va haqorat qilish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu erkakning kuch ishlatishi yoki uning tinimsiz bosimi tufayli jinsiy aloqani nazarda tutadi; bu ayolning irodasiga qarshi jinsiy xatti -harakatlar, shuningdek, sherikni jinsiy aloqa qilish usullariga majburlashdir. Bu bemor ayol yoki nogiron bilan, bosim ostida yoki spirtli ichimliklar yoki giyohvandlik bilan mast bo'lish natijasida sodir bo'lgan muvaffaqiyatsiz jinsiy aloqa.

Jinsiy zavq, tabiatan, erkinlik va ixtiyoriylikni nazarda tutadi. Biroq, deyarli

barcha insoniyat jamiyatlarida har doim jinsiy zo'ravonlik va tajovuzning turli shakllari mavjud. Bundan tashqari, bu rasmiy statistik ma'lumotlarga qaraganda tez -tez sodir bo'ladi: qurbonlarning ko'pchiligi huquq-tartibot idoralariga murojaat qilmaslikni afzal ko'rishadi, chunki oshkoralik ularning obro'siga putur yetkazishi mumkin. Majburlashning o'ta og'ir shakli - bu jinsiy zo'ravonlik: zo'rlash, ya'ni jismoniy zo'ravonlik bilan yoki jabrlanuvchiga yoki boshqalarga nisbatan tahdid qilish bilan, yoki jabrlanuvchining ojizligidan foydalanish yoki boshqa zo'ravonlik harakatlaridir. Jinsiy tajovuzning ijtimoiy va madaniy sabablari, birinchi navbatda, jinsiy rollarning qattiq farqlanishidan kelib chiqadi. Tarixiy va etnografik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, jinsiy zo'ravonlik erkak va ayol rollari keskin ajratilgan va hokimiyat erkaklarga tegishli bo'lgan jamiyatlarda ko'proq uchraydi. Jinsiy munosabatlar teng bo'lgan joyda zo'ravonlik kam uchraydi.

XULOSA

Afsuski, qat'iy oilaviy patriarxal tuzilishga ega bo'lgan erkak, o'z xotini bilan jinsiy aloqada bo'lishning shartsiz huquqiga va agar u rad etsa, jismoniy kuch ishlatish huquqiga ega. Oilaviy zo'rlash jinoyatdir, garchi zamonaviy jamiyatda ham bu ko'pincha jinoyat deb hisoblanmaydi, bu esa muammoni yanada kuchaytiradi. Jinsiy zo'ravonlik qurboni bo'lgan ayol, ko'pincha o'zini zo'rlanganini to'liq anglamaydi, garchi uning jismoniy va psixologik holati buni yaqqol ko'rsatib turgan bo'lsada. Ayollarga nisbatan jismoniy zo'ravonlikdan tashqari, ko'pincha oilalarda kuzatiladigan psixologik zo'ravonlikdir. Psixologik zo'ravonlik - bu ayolning ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirish va erkakning o'z xotini va bolasiga bo'lgan mehrini, sevgisini va g'amxo'rligini ifoda eta olmasligi, xotini va bolasining xavfsiz muhitda, hissiy bog'lanish, qo'llab-quvvatlash ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirishdir. Psixologik zo'ravonlik nevropsikiyatrik kasalliklarga olib keladi, ayollarning aqliy va jismoniy rivojlanishidan mahrum bo'ladi, hissiy sohaning rivojlanishiga ayniqsa qattiq ta'sir ko'rsatadi. Kuchli asab tizimiga ega bo'lgan ayolda hissiy karlik, hamdardlik tuyg'usining to'liq yetishmasligi,

tengdoshlariga, bolalarga, shuningdek hayvonlarga nisbatan shafqatsizlik va tajovuzkorlik paydo bo'lishi mumkin. Zaif asab tizimiga ega bo'lgan ayollar uchun ruhiy zo'ravonlikning natijasi - bu nevropsixik kasalliklardir (enurez, o'z joniga qasd qilishga urinish va boshqalar). Zo'ravonlik qurbonlari holatlarini tavsiflash uchun amerikalik psixolog G. Sallivan dissotsiatsiya (bo'linish) atamasini ishlatgan, ya'ni. omon qolishga qaratilgan xatti-harakatlar, fikrlar, munosabat yoki his-tuyg'ularning uyg'unlashgan majmuidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asanova M. Oiladagi zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha ko'rsatmalar / Ed. N.K.: Vados, 2007.- S. 218 ..
2. Zdravomyslova O. Oiladagi zo'ravonlik va an'anaviy tarbiya tushunchasining inqirozi // Ijtimoiy pedagogika. - 2005. - № 1. - S. 124 ..
3. Uktamova, U. (2020). АГРЕССИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ НА РАЗВИТИЕ ВЗГЛЯДОВ ДЕВУШЕК. Архив Научных Публикаций JSPI.
4. Uktamova, U. (2020). ОИЛАВИЙ ЗЎРАВОНЛИКНИНГ КЕЛИБ ЧИ?ИШ САБАБЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (1).